

Психолінгвістичний аналіз внутрішнього монологу героя драматичного твору (на основі драми Бертольта Брехта «Життя Галілео»)

Козаченко Юрій Анатолійович

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
Навчально-науковий інститут іноземної філології, здобувач освітнього ступеня «магістр», Україна*

Анотація. У статті наведено психолінгвістичне дослідження внутрішнього монологу головного героя драми Б. Брехта «Життя Галілео», що дозволяє детально оцінити внутрішній стан героя та є обов'язковим для проведення подальших лінгвістичних, в тому числі і стилістичних аналізів. На підставі результатів аналізу визначено обставини та дії, що справді змінюють психологічний стан героя, а де його реакція була «умовно-емоційною»: слова передають одні емоції, стан та мотив дій, а емоційно герой налаштований на інше.

Ключові слова: психолінгвістичний аналіз; драматичний твір; внутрішній монолог; Бертольт Брехт.

УДК 81'23/42

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-4>

Вступ

Мовлення людини вже довгий час є актуальною темою обговорень у науковому суспільстві. Активно її обговорюють не лише у лінгвістиці, а і у біології, психології, соціології, криміналістиці. Водночас, внутрішній монолог людини, як мовлення «у самому собі», здатне розкрити найпотаємніші таємниці про психіку людини, її мотиви, почуття та світогляд. Інтуїтивно кожна людина здатна відчувати послання мовлення іншої, наміри та емоції. Лінгвістика довгий час намагається встановити відповідність між певними лексичними одиницями, їх поєднанням та їх значенням, зберігаючи накопичені знання під назвою «Стилістика». Водночас, ці знання є дещо узагальненими і виключають момент суб'єктивізації мовлення. Кожен з нас – унікальна особистість, і вибір лексичних одиниць – справа нашої підсвідомості. Тому поєднання лінгвістики і психології здатне надати нам дещо більше відповідей, заглядаючи у саму суть, в середину людської психіки.

Аналізуючи мовлення будь-якого персонажа у літературі, ми звертаємо увагу безпосередньо на його слова та вчинки. Нажаль, ще не була розроблена методика, що дозволяє повністю зрозуміти будь-якій людині концептуальну картину світу іншої людини. Тому слова, речення, фрази та репліки людей стають

основним матеріалом емпіричних досліджень. Лінгвістичний аналіз тексту доволі чітко дозволяє нам зрозуміти мету висловлювання у тій чи іншій комунікативній ситуації. Але все ж залишається відкритим питання, наскільки правильно інтерпретуються ті чи інші слова, дії героя, його вчинки та внутрішній стан [2].

Лінгвістичний аналіз тексту має свій недолік – він не враховує план особистості, і тому несе характер універсальності. За допомогою поєднання психологічного аналізу особистості та лінгвістичного аналізу тексту виникає психолінгвістичний аналіз тексту, що дозволяє аналізувати мовлення певної особистості. Таким чином, у психолінгвістичному аналізі текст розглядають як «предметну форму акту комунікації, мінімально необхідними реалізації якого предмет комунікації, автор і реципієнт» [1]. Саме тому така стара наукова істина, як «ми говоримо не для того, щоб просто говорити» отримує ще один аспект дослідження.

Розглядаючи у даному світлі художні твори, ми відкриваємо нові грані розуміння не лише тексту або героя, а і самого автора, як особистості – «першоджерело» мовлення героїв [1]. Ще складнішою є схема дослідження драматичного твору. При творенні та реалізації драматичного твору ми помічаємо, що оригінальний текст проходить через декількох

«посередників» перш ніж досягне головного реципієнта.

Так як психолінгвістичне дослідження включає в себе ґрунтовне дослідження мовлення людини одночасно з лінгвістичної та психологічної точки зору, допустимо виділяти «експериментальну методика дослідження». В такому дослідження «експериментальна методика» відіграє роль «загального зразка»: досліджуються усі елементи, які можна проаналізувати. Сюди враховують: власне мовлення, оточення, ситуація (загальна, моментальна), час затримки відповіді, невербальні реакції – усе те, що можливо помітити, аналізуючи текст в загальному. На відміну від лінгвістичного аналізу, де досліджують лише обрані частини тексту, не враховуючи загальної картини, результати експериментальної методики неможливо передбачити, адже вони є унікальними для кожного мовця. В зв'язку з цим таку методика включають різні методи, які будуть актуальними у даному дослідженні, і, поєднуючи їх результати, за допомогою емпіричного спостереження роблять висновки [11]. Експериментальна методика не має на меті виявлення загальних або спільних ознак мовлення кожної людини в певній ситуації, хоча такі можна знайти.

Дослідження в сфері криміналістики дали основу для розуміння мовлення звичайних людей, а не лише винних у злочинах чи самогубцях. Справа в тому, що емоційні стани властиві для кожної людини: гнів, злість, кохання чи страх. Різним людям також властиво використовувати різні лексичні засоби для даних емоційних станів. Разом з тим, людина, перебуваючи в емоційному стані, все одно залишається в системі мови і не може вийти за її рамки. Тому дослідження показують певні закономірності у мовленні людей в однакових емоційних станах, причому, що і не дивно, вони не пов'язані з конкретними лексичними засобами, а з ними у загальному [5].

Опис сцени мовлення – це той фактор, який найбільше нівелюється у лінгвістичному аналізі. Важливо не просто, які лексичні засоби використані, чи який моментальний настрій розмови між мовцями, а яка обстановка в загальному. Найменування об'єкта власне описує нам частіше всього матеріальне і образе представлення того, що хоче сказати нам мовець. З іншої сторони, нас важливо також знати, що власне є спонукальним, яка ін-

формативна цінність і для чого фактично мовець говорить нам саме таким чином. Психолінгвістика розглядає опис сцени мовлення частіше разом з фізичними або невербальними проявами мовлення: жестами, рухами, поглядом, позами і т.д. Розглядаючи драматичний твір у даному аспекті, ми можемо лише аналізувати загальну обстановку мовлення, виходячи з описаного автором дійсності. Важливим для розуміння обстановки мовлення є у процесі її реалізації, а саме на сцені. Якщо будь-який невербальний жест чи рух не буде відповідати обстановці або лексичному вираженню – як правило настає абсурдна ситуація. Власне на такому принципі і будується драма абсурду.

Для дослідження було обрано внутрішній монолог головного героя драми Б. Брехта «Життя Галілео» Галілео Галілея. Головний герой відкриває для себе нове розуміння навколишнього світу, яке різко суперечить тим уявленням, які панують навколо нього. З першого погляду, Галілей намагається довести та переконати інших у тому, що його ідеї правильні, він робить це натхненно, рішуче [12]. Але що ж справді відчуває головний герой? Чи діє він справді рішуче та агресивно? Чи налаштований він все-таки переконати зовнішній світ у своїй правоті?

Мета: дослідити психолінгвістичну картину мовлення Галілео у внутрішньому монологі у драмі Б. Брехта «Життя Галілео» та порівняти результати дослідження з монологом Галілео перед учнями.

Матеріали та методи дослідження. У роботі було використано матеріали вітчизняних вчених (С. В. Радецька [8], Т. Ф. Осіпова [7]) та російських науковців (Б. В. Апухтін [1], М. Я. Блох [2], А. В. Кіріліна [4], В. П. Самохвалов [9]), які займалися вивченням психолінгвістичного аналізу та його методиками. Також у роботі активно представлені ідеї німецькомовного дослідника R. Dietrich [11], щодо підходу до вивчення психолінгвістичної картини людського мовлення та аналіз літературознавців за редакцією J. Knopf щодо характеристики особистості Галілео у драмі Бертольта Брехта «Життя Галілео» [12]. У якості матеріалу було обрано драму «Життя Галілео» Бертольта Брехта першої редакції (1938-1939 рр.). Внутрішній монолог Галілео було досліджено за допомогою психолінгвістичного аналізу з розрахунком наступних показників [9]:

- коефіцієнт Трейгера, який вказує на емоційну стабільність мовця. Нормальне співвідношення дорівнює 1. При вищих показниках ми можемо говорити про збуджену емоційну нестабільність, наявність фобій, страхів та переживань, він є характерним для особистостей, що схильні до активних дій. Занижений показник вказує на тривожність, залежність та нерішучість.

- коефіцієнт визначеності дії, який вказує на рівень соціалізації мовця. Міра визначається за допомогою співвідношення використання дієслів та іменників у мовленні.

- коефіцієнт агресивності, який характеризує агресивність мовлення з психолінгвістичної точки зору та визначається за допомогою співвідношення усіх використаних дієслів та віддієслівних форм до загальної кількості слів. Нормальним показником вважається коефіцієнт 0,6.

- коефіцієнт директивності, який передає нам рішучість висловлювання, різкість та налаштованість на активні діє. Головними маркерами висловлювань такого типу є слова, які виражають чітку та безкомпромісну умову виконання («ніколи», «нізащо», «повинен», «зобов'язаний», «ніяк інакше», «безкомпромісно», «ніколи більше» і т. д.) [8]. Коефіцієнт вимірюється співвідношенням кількості таких слів до загальної кількості.

Результати дослідження

Психолінгвістичний аналіз внутрішнього монологу Галілео дозволить нам чітко зрозуміти, як позиціонує Б. Брехт самого персонажа у творі. Так як внутрішній монолог звернений перед усім до самого себе і не виходить за рамки власної концептуальної картини світу, можна стверджувати, що такий монолог найбільш вірно відобразить стан героя [6].

Спочатку внутрішній монолог Галілео був розглянутий на предмет яскраво виражених гендерних особливостей мовлення. Згідно досліджень гендерної характеристики мовлення, чоловікам та жінкам властива певна закономірність у вживанні тих чи інших частин мови [3]. Однією з таких частин мови є займенники. Для жінок характерне вживання займенника «я» («ich») у прямому відмінку, «себе» («mir», «mich»), та неозначеного займенника «це» («das», «es»). У мовленні чоловіків спостерігається тенденція до вживання за-

йменників у третій особі («er», «sie», «es», «sie») [7]. Враховуючи те, що розглядається передусім німецькомовний дискурс, з дослідження були уточнені наступні позиції:

займенники «das» та «es», якщо вони пов'язані з відповідним іменником та заміняють його (тобто є означеними) прирівнюються до чоловічого типу мовлення

зворотний займенник «sich», якщо він належить до дієслова і використовується разом з ним, виключається з дослідження.

Дослідження показало, що внутрішній монолог Галілео вміщає 2 займенника «ich», 2 займенника «sich», та 15 неозначених займенників «das» та «es». Натомість використання займенників третьої особи, таких як «er», «sie», «es» та «sie» обмежується шістьма випадками.

Характерним для жіночого типу мовлення є використання прислівників стану та прикметників, які виражають емоційний або фізичний стан предметів та людей [4]. У монолозі Галілео було знайдено шість таких прикметників та прислівників, наприклад: *unbeweglich, lachend, gefürcht, fröhlich*. Натомість прислівників місця, що характерні для чоловічого мовлення, не виявлено взагалі.

Також у монолозі були присутні вигуки, характерні для мовлення жінок (*O früher Morgen des Beginnens!*) та речення, які починалися зі слова *aber*. Початок речень зі слова *aber* вносить експресивність в мовлення, адже заперечує (або доповнює через часткове заперечення) сказане раніше [10]:

Durch zweitausend Jahre glaubte die Menschheit, daß die Sonne und alle Gestirne des Himmels sich um sie drehten. Der Papst, die Kardinäle, die Fürsten, Gelehrten, Kapitäne, Kaufleute, Fischweiber und Schulkinder glaubten, unbeweglich in dieser kristallinen Kugel zu sitzen. Aber jetzt fahren wir heraus, Andrea.

Зі всіх ознак мовлення, які можна характеризувати за гендерним принципом, у монолозі переважають 87 % ознак власне жіночого мовлення. Тобто Галілео є чуттєвим та емоційним персонажем, має тонку натуру та не налаштований на будь-які агресивні та кардинальні дії.

У внутрішньому монолозі Галілео співвідношення складає 1,73 (85 дієслів до 49 прикметників), що говорить про певні фобії та страх.

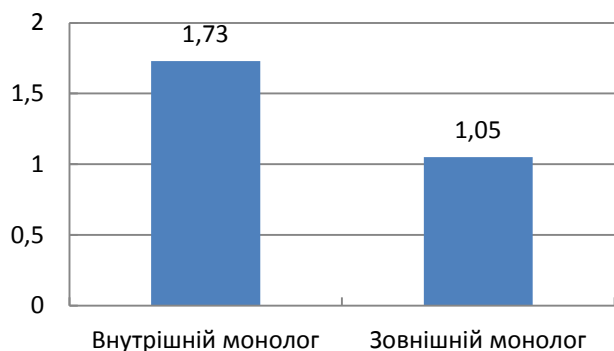

Рисунок 1 – Співвідношення коефіцієнтів Трейгера зовнішнього та внутрішнього монологу Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Галілео протягом монологу використовує 85 дієслів та 113 іменників, що відповідає коефіцієнту визначеності дії 0,75 (рис. 2). Це говорить про дещо занижений рівень соціалізації.

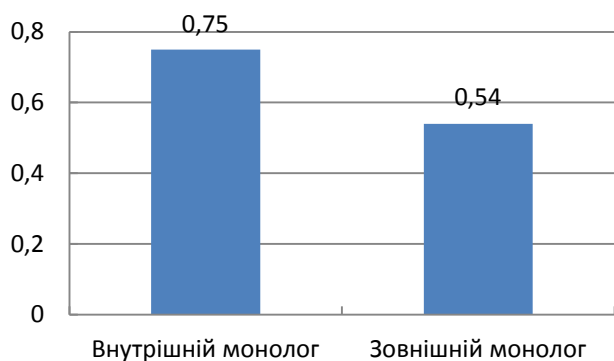

Рисунок 2 – Співвідношення коефіцієнтів визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Агресивність мовлення вказує на відношення до тієї чи іншої ситуації, про яку висловлюється мовець. Використання заниженої або агресивної лексики не завжди вказуватиме на те, що власне мовець так ставиться до ситуації, адже рішення, про використання такої лексики може бути нав'язане обставинами. У внутрішньому монологі Галілео спостерігається 108 дієслів та віддієслівних форм у співвідношенні до 547 слів. Таким чином коефіцієнт агресивності дорівнює 0,2 (рис. 3), що говорить скоріше про страх, безвихідь та розчарування і повну відсутність агресії.

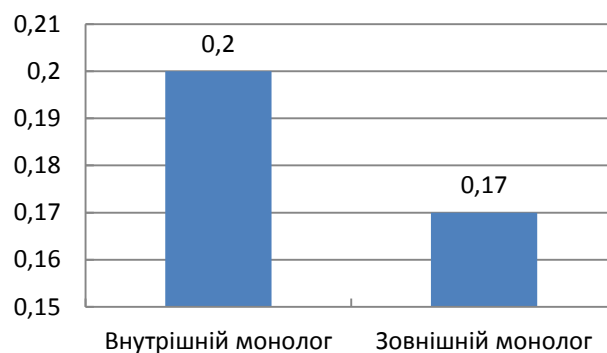

Рисунок 3 – Співвідношення коефіцієнтів агресивності визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Коефіцієнт директивності у монологі Галілео дуже низький – 1,5 (рис. 4), тому сказати, що Галілео налаштований на якісь активні дії не можна.

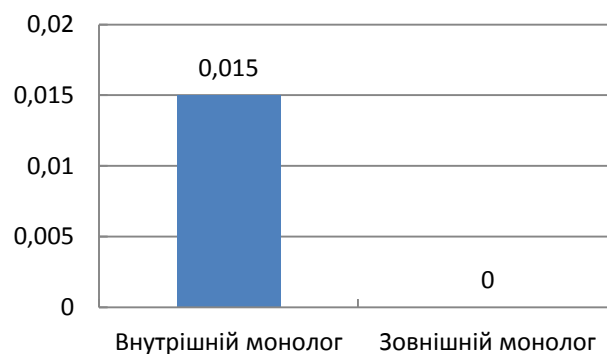

Рисунок 4 – Співвідношення коефіцієнтів директивності визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

На протипагу внутрішнього монологу було обрано монолог, який був висловлений Галілео до своїх учнів. Дослідження показало, як змінюється психолінгвістична картина монологу та внутрішнього монологу персонажа за однакових умов. Отже, у монологі перед учнями Галілео використав: 26 дієслів та віддієслівних форм (з них 20 дієслів), 19 прикметників та 37 іменників. Загальний обсяг висловлювання – 154. Результати обрахунків показують, що коефіцієнт Трейгера складає 1,05; коефіцієнт визначеності дії – 0,54; коефіцієнт агресивності – 0,17 та коефіцієнт директивності дорівнює 0.

З результатів дослідження, психолінгвістична картина Галілео майже не змінилася, помітне лише різке зниження коефіцієнту Трейгера, що говорить про нормальний емоційний стан героя. За нейтральних умов Галілео залишається збентеженим, асоціальним та не готовим до рішучих дій. Він знаходиться у безвиході, адже його ідеї чужі для світу того часу. Так ми спостерігаємо Галілео зі ще однієї сторони, розуміємо його глибинну сутність, помисли та почуття.

Психолінгвістичне дослідження героя дає більш повну оцінку героя, відкриває нам його внутрішній стан. Протягом твору, психолінгвістична картина майже не змінюється, якщо не змінюються зовнішні обставини. Відштовхуючись від нейтральних показників можна визначити, які обставини та дії справді змінюють психологічний стан героя, а де його реакція була «умовно-емоційною»: тобто слова передають одні емоції, стан та мотив дій, а емоційно герой налаштований на інше.

Психолінгвістичний аналіз може часто розкрити нам деталі, яких не помітно при звичайному аналізі тексту. Іноді, навіть герої та бор-

ці за ідеї разом зі всіма своїми сильними сторонами перетворюються у звичайних людей зі своїми слабкостями.

Висновки

Порівняння даних літератури з опису характеристики героя, його мотивів та дій та психолінгвістичний аналіз мовлення показали різні результати. З літератури ми бачимо, що Галілео – науковець, який бачить світ по-іншому та намагається довести свою думку іншим. Він приводить аргументи, діє рішуче і не відступається від своїх ідей. У боротьбі з ідеями католицької церкви, Галілео залишається по ту сторону барикад. Психолінгвістичний аналіз показав же смуток, замкнутість та певну абстрагованість від суспільством. Це викликано не лише його «науковою» натурою, а і боротьбою з суспільством. Ми бачимо, що Галілео не просто бореться з невірними ідеями, а і страждає від того, що його навіть не хочуть почути.

References

1. Апухтин Б. В. Психолінгвістический метод анализа смысловой структуры текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва : 1977. 29 с.
2. Блох М. Я., Сергеева Ю. М. Внутренняя речь в структуре художественного текста. Москва : МГПУ, 2011. 180 с.
3. Дослідження з лексикології і граматики української мови / за ред. проф. А. М. Поповського. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2012. Вип. 12. 164 с.
4. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 180 с.
5. Образцов В. А., Богомолова Н. Н. Криминалистическая психология. Москва : Юнити-Дана, Закон и Право, 2002. 254 с.
6. Озерова Е. Г. Внутренняя речь в художественном дискурсе поэтической прозы. Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. 2010. № 3. С. 204–214.
7. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації. Філологічні студії. 2012. № 7. С. 109–120.
8. Радецька С. В. Засоби вираження експресії в науково-популярній літературі. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). 2014. К. 2. С. 191–195.
9. Самохвалов В. П. Психиатрия. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 285 с.
10. Brecht B. Leben des Galilei. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1988. 446 p.
11. Dietrich R. Psycholinguistik. Stuttgart : J. B. Metzler, 2007. 330 p.
12. Knopf J., Bergheim B., Lucchesi J. Brecht Handbuch: in fünf Bänden. Stuttgart : J. B. Metzler, 2001. Part 2. 497 p.

© Ю. А. Козаченко

Стаття отримана 15.11.2016, прийнята 04.12.2016, оприлюднена online 06.12.2016

Psycholinguistic Analysis of Internal Monologue of the Drama Work Hero (based on Bertolt Brecht drama "Life of Galileo")

Kozachenko Yurii

Zhytomyr State Ivan Franko University,
Educational and Research Institute of Foreign Philology, Master's Degree student, Ukraine

Abstract. The article carries out psycholinguistic analysis of internal monologue in a drama work by which a full and deep understanding of the inner state of the hero is achieved, which is the main point for the following linguistic, and stylistic analysis. On the basis on the results of the analysis, one can also identify what circumstances and actions can really change the psychological state of the hero, and where his response was "conditionally emotional": which means that his words convey some emotions, status and motive of action, but emotionally the character is set to something quite different.

Keywords: psycholinguistic analysis; drama, inner monologue; Bertolt Brecht.

UDC 81'23/42

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-4>

References

1. Apuhtin, B. V. (1977). *Psiholingvisticheskiy metod analiza smyslovoj struktury teksta* [Psycholinguistic method of analysis of the semantic structure of the text] (Doctoral thesis). Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/152622>
2. Bloh, M. Ja., & Sergeeva, Ju. M. (2011). *Vnutrennjaja rech' v strukture hudozhestvennogo teksta* [Inner speech in the structure of the art text]. Moscow: MGPU (in Russian).
3. Popovskiy A. M. (Ed.). (2012). *Doslidzhennia z leksykologii i hramatyky ukrainskoi movy* [Research on lexicology and grammar of the Ukrainian language]. Dnipropetrovsk: Vydavets Bila K. O. (in Ukrainian).
4. Kirilina, A. V. (1999). *Gender: lingvisticheskie aspekty* [Gender: linguistic aspects]. Moscow: Institut sociologii RAN (in Russian).
5. Obrazcov, V. A., & Bogomolova, N. N. (2002). *Kriminalisticheskaja psihologija* [Criminalistical psychology]. Moscow: Juniti-Dana (in Russian).
6. Ozerova, E. G. (2010). Vnutrennjaja rech' v hudozhestvennom diskurse pojeticheskoy prozy [Inner speech in the artistic discourse of poetic prose]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina*, 3, 204–214 (in Russian).
7. Osipova, T. F. (2012). Hendernyi aspekt komunikativnoi povedinky liudyny : parametry verbalnoi i neverbalnoi komunikatsii [Gender communicative aspect of human behavior: the parameters of verbal and nonverbal communication]. *Filolohichni studii*, 7, 109–120 (in Ukrainian).
8. Radetska, S. V. (2014). Zasoby vyrazhennia ekspresii v naukovo-populiarnii literaturi [Expression means expression in scientific and popular literature]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*, 2, 191–195 (in Ukrainian).
9. Samohvalov, V. P. (2002). *Psihiatrija* [Psychiatry]. Rostov-na-Donu: Feniks (in Russian).
10. Brecht, B. (1988). *Leben des Galilei*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
11. Dietrich, R. (2007). *Psycholinguistik*. Stuttgart: J. B. Metzler.
12. Knopf, J., Bergheim, B., & Lucchesi J. (2001). *Brecht Handbuch: in fünf Bänden*. Stuttgart: J. B. Metzler.

© Y. Kozachenko

Received 2016-11-15, Accepted 2016-12-04, Published online 2016-12-06